

Т. А. Галькевич

НОВІ СТОРІНКИ ДО ТВОРЧОЇ БІОГРАФІЇ В. О. КОТАРБІНСЬКОГО

В Україні ХІХ–поч. ХХ сторіччя жили і працювали чимало представників польського мистецтва, імена яких по праву ввійшли в історію не лише польської, а й української художньої культури. До їх числа належить і Вільгельм Котарбінський (1849–1921), мистецька спадщина якого в Україні ще й до сьогодні не дістала належного висвітлення, хоча прізвище цього самобутнього майстра свого часу було досить відомим та популярним. Проте, у дослідженнях з історії українського і світового мистецтва ім'я В. Котарбінського згадується лише епізодично. Чимало плутанини є у висвітленні окремих періодів творчого шляху митця [1]. Такі події з життя художника як навчання в Санкт-Петербурзькій академії мистецтв у 1875–82 рр. та одержане 1905 р. звання академіка насправді стосуються його двоюрідного брата, польського художника та педагога — Мілоша Котарбінського (1854–1944), художня творчість якого залишилася дещо в тіні здобутків та успіхів Вільгельма Котарбінського.

Вільгельм (Василь) Олександрович Котарбінський народився 30 листопада 1849 р. у місті Неборові Ловицького повіту Варшавської губернії у родині службовця. Навчаючись у Варшавській гімназії, одночасно у 1867–71 рр. здобув художню освіту у варшавському рисувальному класі під керівництвом Р. Гадзевича. В роки юності Вільгельм пережив досить драматичний момент. Дві речі — бажання стати художником та кохання до своєї кузини спричинили до серйозного конфлікту з батьком, який ні те, ні інше не схвалював. До того ж, одруження з родичкою забо-

роняла римо-католицька церква. А професія художника, на думку батька, не личила соціальному статусу шляхтича. Всупереч волі рідних, молодий Вільгельм вирішив податися до Італії для продовження навчання. За сприяння свого дядька, а також як стипендіат Варшавського товариства заохочення вишуканих мистецтв, він вирушив до Рима, де 1872 р. вступив до Академії св. Луки. На щорічному конкурсі, організованому Академією на звання кращого рисувальника, отримав срібну медаль та звання «першого рисувальника» Рима. 1875 року закінчив Академію із золотою медаллю. На початку художньої кар'єри митець біднував. Аби заробити на життя, Вільгельм Котарбінський давав уроки малярства початківцям. Поміж його учнями була й юна Марія Башкирцева — українська художниця, у спогадах якої знаходимо згадку про молодого професора живопису.

Відомий польський, український і російський художник Генрік Семирадський відзначав у листі від 27 серпня 1873 р., що Котарбінський деякий час проживав у нього, що це дуже порядний, добросердечний хлопець, але найчастіше голий як турецький святий чи варшавський стипендіат [2]. Молодому художнику жити у готелі було не по кишені, а умеблювання майстерні, як згадував митець, складалося зі столу, поламаного стільця, мольберта та старого манекена, з якого вилізала солома. На ніч Вільгельм перевертав стіл, прив'язував до ніжок столу єдине простирадло і спав у цьому імпровізованому гамаку [3, С. 297]. Тяжко хворого, вмираючого від голодного тифу Вільгельма Котарбінського врятували і опікувались ним російські художники Павло та Олександр Сведомські, які згодом допомогли Вільгельму і упорядкувати власну майстерню. З того часу поміж ними почалася нерозривна дружба. Відтоді й доля стала прихильною до Котарбінського — він починає працювати на замовлення і згодом стає одним з найпопулярніших художників Рима.

Найвизначнішою сторінкою творчості художника стали розписи київського Володимирського собору. На запрошення А. Прахова, який керував роботами з розпису собору, Вільгельм Котарбінський разом з братами Сведомськими 1887 р. прибув до Києва. До виконання настінних розписів в інтер'єрі храму було залучено відомих російських художників М. Нестерова, В. Васнецова, М. Врубеля. Пензлю В. Котарбінського належать сюжети «Преображеніє Господне», «Створення сонця, місяця і зірок», «Створення риб і птахів», «Створення четвероногих звірів і людини», «Бог відпочиваючий по закінченню творення» та ін.

У співпраці зі Сведомськими були виконані великі композиції «В'їзд до Єрусалиму», «Таємна вечеря», «Христос перед Пілатом», «Розп'яття», що привертали найбільшу увагу прихожан. Всього Вільгельмом Котарбінським і Павлом Сведомським було написано 18 картин та 84 окремі постаті святих.

На той час кузина, в яку був закоханий художник, овдовіла, і Вільгельм Котарбінський 1888 р. виїхав до Варшави, щоб одружитися з нею. Однак цей запізнілий шлюб не став щасливим. Врешті дружина залишилася у своєму маєтку під Вільно, а Вільгельм по закінченні роботи у Володимирському соборі назавжди пов'язав своє життя з Києвом, час від часу виїжджаючи до свого маєтку в Кольську Слуцького повіту.

Вільгельм Котарбінський виконав також багато розписів для костьолів Білорусі та Польщі. Спільно з групою художників створив внутрішнє оформлення — настінні розписи та іконостас для церкви в ім'я Олександра Невського, що належала Рубежівській колонії (на Київщині) [4]. На замовлення петербурзької, московської та київської знаті розписував інтер'єри їхніх будинків. Серед них — Миколи Терещенка (нині — Національний музей Т. Г. Шевченка) та будинок Богдана Ханенка (нині у ньому картинна галерея, що носить ім'я подружжя Ханенків).

Крім монументально-декоративного мистецтва В. Котарбінський чимало працював у галузі станкового живопису та графіки. Ще за часів перебування в Римі визначилась творча манера Вільгельма Котарбінського, в якій переважали елементи класичного академічного стилю. Художник, щиро захоплений красою та гармонією античного життя, створював композиції, в яких звертався головним чином до образів, взятих із Святого писання, з історії та побуту стародавнього Риму, Сходу, Греції («Оргія римська», «Жертва Нілу», «Смерть Мессаліни», «Христос перед Пілатом», «Воскресіння Лазаря», «Бій кентаврів з амазонками»). На львівській виставці 1894 р. за картини на античні сюжети В. Котарбінський здобув золоту медаль.

Пізніше митець захопився зображенням фантастичних сцен, містичних видінь — в його творчості з'являються елементи символізму. Ангели, генії смерті, вампіри, самогубці та духи природних сил населяють його твори («Поцілунок долі», «Поранений вампір», «Кривавий дух», «Могила самовбивці», «Поцілунок медузи», «Після смерті», «Ангел смерті.»). На той час В. Котарбінський вважався одним з найвідоміших символістів. Надзвичайна працездатність була відмінною рисою художника, який не

залишав пензля майже до останніх днів свого життя. Як згадував Микола Прахов, «...в голові Вільгельма Олександровича роїлись як бджоли у вулику все нові і нові ідеї, які потребували термінового втілення. Він малював на всьому, що випадково підверталось під руку, і все що пронеслось у свідомості: жіночі та чоловічі обличчя, випадково бачені в трамваї квіти, листя, пейзажі, архітектурні, античні мотиви» [3].

Перебуваючи у Києві, художник виконує багато сепій, в яких переплітаються між собою античний світ та містика. Своєрідна історія їх виникнення. Під час роботи у Володимирському соборі, Котарбінський і брати Сведомські часто обідали у Прахових. За обідом, захоплені розмовами про мистецтво, відтворювали олівцем свої думки просто на скатертині, яку кожен день доводилось міняти. Для дружини А. Прахова, Емілії Львівни це було досить незручним і якимсь вона підклала під кожен столовий прибор аркуш чистого паперу. Брати Сведомські перестали малювати, а Котарбінський взяв аркуш, знайшов чорнило і почав малювати. Надалі так і працював. Слухав, коли читали вголос, брав участь у розмові і створював щодня одну чи дві сепії [3]. На виставках сепії художника мали надзвичайний успіх.

1893 року Вільгельм Котарбінський взяв активну участь у заснуванні Київського товариства художників, діяльність якого залишила помітний слід у духовному житті міста. Був членом, організованого у 1908 р. об'єднаного комітету зі спорудження пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві. У 1915 р. митець отримує звання академіка. Виставляє свої роботи у Римі, Варшаві, Кракові, Познані, Берліні, Петербурзі, Москві, Львові та Києві. Про популярність художника свідчить і той факт, що його роботи неодноразово були репродуковані на поштівках. Київське видавництво «Рассвет» видало велику серію поштівок з репродукціями його полотен.

Під час Української революції, в умовах загального хаосу, змучений нескінченими негараздами, В. Котарбінський на запрошення Прахових переїхав жити з готелю «Прага» до їхнього будинку (вул. Трьохсвятительська, 20). Відомо, що Олена Адріанівна Прахова — дочка професора А. Прахова брала в нього уроки малювання аквареллю, а В. Котарбінський створював для неї чарівні шкіци для вишивання.

У цьому ж будинку і закінчився життєвий шлях Вільгельма Котарбінського. Микола Прахов так згадував останні дні життя художника: «Помирав Вільгельм Олександрович повільно,

при повній свідомості, від старечого склерозу і паратифу... На особливо сильний біль Котарбінський не скаржився... Добрий шахіст, постійний відвідувач київського шахового клубу, що збирався у ресторані готелю «Кане», внизу Фундуклеївської вулиці, він чудово грав всліпу з одним чи декількома партнерами. От і зараз, під час хвороби, подовгу грав із самим собою, а потім з партнером, який часто йому ввижався... Кожного ранку ввижалося йому, що хтось приходить до нього в кімнату, сідає на ліжко, в ногах, грає з ним у шахи «всліпу», без дошки і кожного разу програє і мовчки виходить. Якось Котарбінський сказав, що сьогодні він знову приходив, грав зі мною і виграв, значить, сьогодні я помру.» [3].

Так і сталося. Помер художник увечорі 4 вересня 1921 р. Похований на польській дільниці Байкового кладовища в Києві. Могилу художника неодноразово намагалися знести, але, на щастя, місце останнього спочинку майстра щоразу відстоювали кияни: колекціонер В. Єфремов, художник Д. Корсунь. З 1995 р. могила художника знаходиться під опікою київського народно-культурного товариства «Згода».

1. Список русских художников. К юбилейному справочнику Императорской академии художеств: 1764–1914. — / Сост. Кондаков С. М. — Б.и., Б.м. — Ч. 2.— С. 99.; Benezit E. Dictionnaire des Peintres, Sculpteurs. — N. 2. — P., 1924. — S. 807; Allgemeines Lexikon der Bildende Kunst. B.21/H. Vol. — L., 1927. — S. 347; Wielka encyclopedia Powszechna. — T. 6. — Warszawa: Państwowe wyd. Naukowe, 1965. — S. 109; Словник художників України.— К., 1973; Митці України: Енциклопедичний довідник. — К., 1992. — С. 32; . Słownik artystów polskich. — T. 4. — Wrocław: Wyd. «Ossolineum», 1986. — S. 177.; Мистецтво України: Біографічний довідник. — К., 1997. — С. 326; Окремі дослідження та публікації: Собор Св. Равноапостольного князя Владимира в Києве. — К.: Изд. С. В. Кульженко, 1898. — С. 137; Петров Н. И. О росписании стен и вообще об украшении Киевского Владимирского Собора. — К., 1899. — С. 8; Бурданов Г. Выставка в музее Императора Николая II. // В мире искусств. — 1907. — № 2. — С. 19; Художественная хроника // Мир искусства. — 1902. — С. 38; Музейна колекція та художнє життя Сумщини: Проблеми і перспективи вивчення. Тези доповідей та повідомлень наукової конференції присвяченої 70-річчю утворення Сумського художнього музею. — Суми, 1990. — С. 6–8; Polscy

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

uczniowie Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu w XIX i na początku XX wieku: Katalog wystawy / Muzeum Narodowe. — Warszawa, 1989. — S. 101.

2. Wojciechowski J. Talent zagubiony // Dziennik Kijowski. — 1998, № 14. — S. 7.

3. Прахов Н. А. Страницы прошлого. — К., 1958. — С. 303.

4. Колонію створено у селищі Рубежівка 1876 р. (поблизу с. Буча) Товариством землеробних колоній і ремісничих притулків з метою виховання і навчання ремеслам малолітніх злочинців. Згодом колонію було перенесено на дев'яту версту Житомирського шосе. 1893 р. у колонії відкрили церкву в ім'я О. Невського, яку 1934 р. знесли. Див.: Ковалинський В. В. Меценаты Киева. — К., 1998. — С. 276.